

Om sinne og selvkannibalisme

INTERVJU: Jon Elster ble nylig kreert til æresdoktor ved Universitet i Oslo. I dette intervjuet forteller han om flere sider av sin mangeårige forskningsgjerning.

Av Sivert Thomas Ellingsen

Jeg treffer Jon Elster i lobbyen på Eilert Sundts hus, som huser det samfunnsvitenskapelige fakultet ved Universitetet i Oslo. Han har blitt utnevnt til æresdoktor ved universitetet, og er i Norge for å motta utmerkelsen. Det skal skje i morgen. Nå har han nettopp holdt æresdoktorforelesning om sinne i et samfunnsvitenskapelig perspektiv, som vi skal komme tilbake til senere.

Elster regnes gjerne som samfunnsviter, men på Columbia University, der han jobber til daglig, er han professor i både filosofi og statsvitenskap. Han skrev i sin tid magistergrad om [G.W.F. Hegels Åndens fenomenologi](#) (en opplevelse han ifølge seg selv «lærte litt av, men ikke så veldig mye»), og anvender ofte filosofiske metoder i forskningen sin. «Jeg har lært meg å bruke noen filosofiske verktøy som jeg ofte tyr til,» forklarer han. «Jeg er ikke filosof i teknisk forstand av filosofi i dag. Men jeg hadde en filosofisk utdanning, og tenker ofte som en filosof om ikke-filosofiske spørsmål.»

Fra Marx til rasjonelle valg, og forbi

Elster har anvendt denne filosofiske tenkemåten på en lang rekke spørsmål gjennom sin karriere. I en periode var han tett knyttet til den såkalte analytiske marxismen (også kjent som «non-bullshit Marxism»). Den skulle, ved hjelp av verktøy hentet fra analytisk filosofi og kvantitativ samfunnsvitenskap, bringe klarhet og stringens til et fagfelt som ble oppfattet som fullt av obskurantisme og unøyaktighet. Men ifølge Elster endte dette prosjektet opp med å bli «en form for kollektiv selvkannibalisme. Vi kritiserte marxismen så grundig at til slutt var det ikke noe igjen.» Det finnes ett unntak, skynder han seg å legge til: «Teoriene om fremmedgjøring og selvrealisering hos den unge Marx. De synes jeg fortsatt holder.»

Ett av verktøyene Elster har benyttet seg flittig av, både i denne perioden og senere, er teorien om rasjonelle valg (*rational choice theory*). Denne teorien, som går ut fra at menneskers handlinger er motivert av rasjonelle overveielser, endte Elster imidlertid også opp med å gå vekk fra.

«Først studerte jeg marxisme, og så oppdaget jeg at den ikke holdt fordi den ikke hadde noe grunnlag i teorien om rasjonelle valg. Så studerte jeg teorien om rasjonelle valg og oppdaget at den heller ikke holdt fordi det var så mange andre motivasjoner enn bare [rasjonalitet](#).»

Motivasjoner som sinne. Æresdoktorforelesningen Elster nettopp har holdt heter «On Anger in History», og belyste hvordan forskjellige former for sinne kan påvirke – og har påvirket – historiens

gang, med case studies fra blant annet den franske revolusjonen og den amerikanske uavhengighetskrigen.

For Elster tenderer følelser som sinne nødvendigvis til å få utløp i handlinger. «Slik jeg ser det er følelser nært knyttet til en *action tendency*. Hvis det bare er en slags stemning så vet jeg ikke hva jeg ville kalle det, men en følelse er det i hvert fall ikke.»

«Hvis følelsen av sinne over sult i fattige land ikke får deg til å gripe etter lommeboken, ville jeg ikke gi mye for den. Det finnes mange reaksjoner som er det jeg kaller for sentimentale – at man berømmer seg selv for å bli så opprørt over urettferdighet og fattigdom uten at man gjør noe med det. Sentimentalitet er ikke det samme som emosjonalitet.»

«Ta for eksempel sorg. Sorg er en forferdelig sak. Men den sorgen som mange engelskmenn hevdet å føle da prinsesse Diana døde var en form for sentimental sorg, tror jeg – at man nøt å være et slags kollektiv av sorg etter at en person som man ikke kjente i det hele tatt var død.»

Vitenskapene og obskurantismen

Elsters æresdoktorforedrag bød altså på en syntese av historie og psykologi. Elster mener at de to fagfeltene begge ville hatt godt av å snakke mer med hverandre. «Akademisk psykologi er basert på laboratoriestudier, og det er ofte ikke klart om funnene kan generaliseres til virkelige situasjoner utenfor laboratoriet. Hvis man mer systematisk gikk inn i historisk litteratur, slik som jeg gjør, tror jeg man kan finne eksempler som belyser at følelsene ikke varer så lenge. Det kan du også studere i laboratoriet, selvfølgelig, men det er enda mer interessant å studere det i historiske episoder. Man ser at følelsene blusser opp og har en stor virkning, og så kanskje dør bort. Og når de dør bort er det egeninteressen som kommer opp igjen.»

LES OGSÅ: [Rasjonalitet og objektivitet](#) • [Marxisme og kapitalkritikk](#)

«Det er et eksempel på det jeg mener med at man kan bruke historiske episoder og historisk litteratur for å bevise relevansen av disse funnene om at følelsene har et *short half life*. Jeg føler at psykologer som har funnet et eller annet i laboratoriet burde føle seg forpliktet til å også gå utenfor laboratoriet og se om de kan gjenfinne noe tilsvarende der. Da er historie ofte det mest nærliggende å ty til. Ikke det eneste – du kan også ty til for eksempel sosiologi og antropologi – men historien har et ufattelig rikt tilfang av interessante og varierte episoder.»

Elster, som stadig mener «at alle empiriske påstander om en eller annen form for lovmessighet må testes med den hypotetisk-deduktive metode,» er kjent for sin motvilje mot forskning han regner som obskurantistisk. I norsk offentlighet har han særlig utmerket seg med sin kritikk av Holbergprisen og dens mottakere. Ikke alle, klargjør han, men noen – først og fremst [Julia Kristeva](#) og [Bruno Latour](#). På dette punktet er han stadig like kompromissløs. «De er ikke opptatt av sannhet. De er ikke opptatt av vitenskapelig metode. De er ikke opptatt av å være djevelens

advokat. De er ikke opptatt av å prøve å gi klare definisjoner av begrepene de bruker og følge de definisjonene fra begynnelsen til slutten av arbeidene. De leker. Det er ikke seriøs forskning i det hele tatt. Latours første berømte artikkel, hvor han leste Einsteins spesielle relativitetsteori som et eksempel på sosiologisk analyse, er jo fullstendig latterlig.»

«Det ville kanskje vært morsomt om noen tok for seg noen av disse arbeidene og gikk gjennom dem med rødblyanten, linje for linje,» avslutter han. «Men livet er kort, og tiden går fort.»